

Dr B. Hubert

Voorjaarshelmkruid

Volgens de gebruikelijke Nederlandse flora's omvat het geslacht *Scrophularia* (Helmkruid) van de Helmkruidfamilie slechts een klein aantal soorten: Voorjaarshelmkruid, Knopig helmkruid en Gevleugeld helmkruid. Deze laatste soort wordt wel in drie soorten gesplitst: Waterhelmkruid, Middelst helmkruid en Schaduwhelmkruid. Verder is er zeker één adventieve soortesignaleerd. De soort *Scrophularia canina*, die vroeger op enkele plaatsen in ons land voorkwam, blijkt verdwenen te zijn.

Volgens velen is het Voorjaarshelmkruid geen inheemse plant, maar daarover willen we het later wel hebben. In de flora's blijkt het Voorjaarshelmkruid te boek te staan als een zeldzame soort.

Mijn belangstelling voor deze plantesoort is het vorige jaar gewekt door een samenloop van omstandigheden.

Eerst werd ik getroffen door de aanwezigheid van een groot aantal jonge exemplaren van deze soort in een tuin in Scheveningen. In het begin van dat jaar was de tuin drastisch veranderd door een tuinman, maar ik weet zeker dat daarvóór een paar grote exemplaren in één hoek van de tuin hadden gestaan. Hoe die planten daar gekomen zijn, zal wel altijd een raadsel blijven. De jonge plantjes van dit tweejarige gewas stonden voor een groot deel tussen het grint vlak bij het huis in de schaduw, in ieder geval ver van de plek waar de vroegere grote exemplaren stonden en die zeer veel kleine gele bloemen droegen.

In de week dat ik de vele jonge plantjes ontdekte, kreeg ik een zeer interessante publicatie in handen, getiteld: 'Zeldzame Nederlandse Plantesoorten' (uitgave Provinciale Waterstaat Zuid-Holland en samengesteld voor deze instantie door A. J. Quené-Boterenbrood en J. Mennema; december 1973).

In deze publicatie wordt ook veel aandacht gewijd aan het Voorjaarshelmkruid waarop ik hierna zal terugkomen.

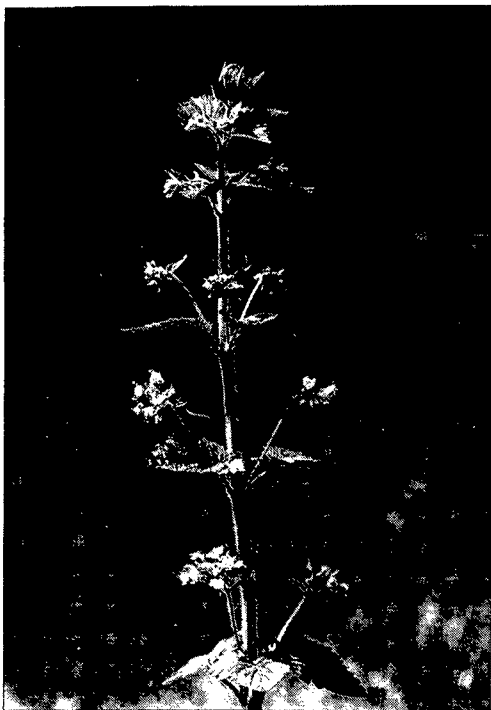
Enige maanden daarna kreeg ik van een familielid o.a. jaargang 28 (1923) van 'De Levende Natuur' waarin op de eerste bladzijde een publicatie voorkomt getiteld: 'Voorjaarshelmkruid'. Dit boeiende stukje bleek van de hand te zijn van de meesterschrijver Jac. P. Thijsse.

De aanhef is als volgt: 'Vijfenveertig jaar geleden (dat is dan 1878 geweest) bracht ik mijn eerste bezoek aan Bloemendaal...'. Enkele regels verder staat het volgende vermeld: 'alleen op het eind ging hij (de Kleverlaan) de hoogte in, naar de Bloemendaalse Straatweg heen, en daar op dat opgaande stuk vond je dan je eerste Voorjaarshelmkruid, *Scrophularia vernalis*, in grote menigte.'

In 1923 wordt Thijsse getroffen door het feit dat de soort ter plaatse vrijwel verdwenen is en hij meent dit te moeten toeschrijven aan de volgende twee oorzaken:

- a. tijdens een tamelijk droge periode sterven de kiemplantjes van deze tweejarige plant snel af.
- b. Thijsse meent dat de soort 'gezien zijn gelijkenis met brandnetels door de tuinluis koelbloedig gewied en geschoffeld' is.

Uit de tuin te Scheveningen bracht ik een aantal plantjes over naar onze tuin buiten Dedemsvaart, waar de planten door de goede zorgen van mijn vrouw voorspoedig begonnen door te groeien. Toen we in September weer eens gingen kijken in de tuin te Scheveningen, waren de meeste plantjes die tussen het grint stonden door de aanhoudende droogte gestorven. Dit verschijnsel is dus in overeenstemming met de mededelingen van Thijssse. Ik vernam toen dat de soort ook in een andere tuin in dezelfde straat groeide en ook in een andere straat in Scheveningen.

In het bovengenoemde rapport van de Provinciale Waterstaat van Zuid-Holland vindt men een verspreidingskaart van Voorjaars-helmkruid in geheel Nederland, waaruit blijkt dat het voorkomen van deze soort grotendeels beperkt is tot het westen van ons land. Dubieuze vindplaatsen zijn niet opgenomen in deze kaart. In de tekst wordt nog meegedeeld dat de soort vóór 1950 in 18 'uurhokken' voorkwam en nu nog slechts in 8 uurhokken. Wat dit betreft deelt het Voorjaarshelmkruid het tragische lot van vele andere soorten.

Volgens Schuurmans Stekhoven zou de plant in ons land geïmporteerd zijn, waarschijnlijk als bijenplant.

Tot slot wil ik nog iets mededelen over mijn eigen waarnemingen: De planten in Scheveningen groeien in sterk kalkhoudende grond (duinzand met wat dekgrond van tuinaarde) en uit de vele kiemplanten die in de tuin te Scheveningen opkwamen blijkt, dat de soort zich in de duinstreek in gunstige jaren toch vrij gemakkelijk tot een algemene plant zou hebben kunnen ontwikkelen indien de verspreidingsmogelijkheden goed waren.

Verder is het mij opgevallen dat de planten die op een gunstig moment (juli) naar Dedemsvaart overgebracht waren, zich daar zeer gunstig ontwikkelden. De grond van ons terrein te Dedemsvaart is zeer kalkarme voormalige veengrond die voor een deel is afgegraven. Het voorkomen vrijwel alleen in het westen van ons land kan volgens mij dus moeilijk verklaard worden door een voorliefde voor kalkrijke bodem (hoge pH). Ik kan ook niet zeggen dat de planten te Dedemsvaart minimumlijders waren, want de bladeren bereikten hier formidabele afmetingen. De grootste bladeren waren 20 centimeter breed en 22 centimeter lang, met een bladsteel van meer dan 22 centimeter.

Vol spanning wachten we nu de bloeifase in het tweede jaar af. In die tussentijd hebben we diverse malen kunnen genieten van het uiterlijk der bladeren, die bij dauw of na lichte vorst een schitterend beeld te zien geven. Het verschijnsel wordt veroorzaakt door de afzetting van waterdruppeltjes of ijskristallen op de vele klierharen die de bladeren een fraai donzig uiterlijk geven.

Foto: dr ir E. C. M. Roderkerk

Adres van de schrijver: